Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 24 (10621) | 1978 чылдың январь 28, суббота | 1925 чылда үндезалеттинген | Өртээ 2 көп.

«Салют-6»–«Союз-27»–«Прогресс-1»: ужудуушкун уламчылавышаан

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Орбитаның «Салют-6» — «Союз-27» — «Прогресс-1» дээр башкарылгалыг эртем-шинчилел комплекизинин ужудуушкуну үргулчулевишаан.

«Салют-6» станцияны оттулар чүүл-биле немээр талазы-биле белеткел ажылдарын космонавтылар Юрий Романенко болгаш Георгий Гречко олар уламчылап турар. Январь 26-да окислительди бактарже немээринге белеткелди чоруткан. Бүгү ажылдарны космонавтылар станцияны оттулар чүүл-биле немээринин программазын ёзугаар болган Ужудуушкун башкарар төптүн специалистериниң сүмелерин бөрымдаалап турган күүседип турар.

«Прогресс-1» корабльде чүүк дужүрер ажыл уламчылавышаан. Экипажтың ажыл-чорудулгазын хандырарының системазының ажыглаттынган регенераторларын адырарын болгаш оларны чүүк сөөрткен корабльдің чедирип эккелген чаа регенераторлары-биле солуурун космонавтылар хүн дургузунда чоруткан.

Телеметриктиг информацияның сан-түнери-биле болгаш экипажтың илеткелдери-биле алырга, орбитаның комплекизинин бүгү системалары болур-чогуур-биле ажылдап чоруур. Эштер Романенко болгаш Гречко оларның кадыкшылы эки. Орбитаның космос комплекизинде планнаттынган ажылдарның программазы чедишкиннии-биле күүсеттинин турар.

БЕДИК НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

ССРЭ Конституциязы Советтернин ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун удуртур талазы-биле эргелерин улам калбартып, хоойлужудуп бызыглаан. Ол дугайы ССРЭ Конституциязының 93 чүүлүнде: **«Улус депутаттарының Советтери күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң бүгү адырларын шуут дорт болгаш боттарының тургузары органнарны дамчыштыр удуртур, шиитпирлерни хүлээп алыр, оларның күүселдезин хандырар, шиитпирлерни амыдыралга боттандырарын контрольдаар»** деп айытканы-биле тодаратты-нып турар.

СЭКП обкомунун VI пленумунга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединин VI, VII сессияларынга демдеглээни ышкаш, республиканың чер-чер Советтери СЭКП ТК-ның декабрь (1977 чыл) Пленумунун, база чаа Конституцияның негелделеринге дүүштүр боттарының организас-массалыг ажылын идепкейжидип, ажылының стилин сайзырангайжыдып турар. Улус депутаттарының идепкейлиг чорууунга, чоннуң күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүнүнге даянмышаан, Каа-Хем, Бии-Хем район Советтери, Хову-Аксы суур, Ильинка, Шекпээр, Кочетов, Шуй, Чадаана көдээ Советтер бөш чылдың планныг даалгаларын күүседиринге, чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидеринге чогуур түүнелдерни чедип алган.

Ынчалзажок чамдык чер-чер Советтери, оларның күүскомнары ажыл-агыйны удуртурун, организас-массалыг ажылын чаа негелделерге дүүштүр эле тургузарын оожум боттандырып турар. Моон түүнелинде онгу беш чылдын ийи чылынын күрүнеге сүт садарының планын Кызыл район, эттиин—11 район, дүк садарының планын Таңды, Каа-Хемдеп өске бүгү районнар күүсетпээн. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин удуртур талазы-биле Ак, Барлык, Арыг-Бажы, Саглы, О. Шынаа, Кара-Хөл болгаш чамдык өске-даа көдээ Советтер четпес ажылдаанындан, план күүселдезин кошкак контрольдаанындан оларның девискээрлериниде совхозтар планныг даалгаларын хөй-хөй көргүзүглер талазы-биле күүсетпээн. Кара-Хаак, Ий, Хандагайты, Эрги-Барлык көдээ, Чадаана хоорай Советтери боттарының эргезинде культура, эмнелге, садыг, школа, харылзаа албан черлериниң, бүдүрүлгелерниң ажылын четпес удуртуп турар болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидерин чедип албайн келген.

Улус депутаттарының Советтери, оларның күүскомнары Конституцияда көрдүнген чүүлдерни Советтерниң амыдыралынга боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, күүседип турар. Ынчалзажок ол чугула ажылды ёзу барымдаалап чорудуп, ол хемчеглерни боттандырарын кошкак организастап турарындан чер-чер Советтериниң болгаш оларның күүсекчи комитеттериниң организакчы, массалыг ажылдарында хөй четпестер бар бооп турар. Чижээ, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа Чөөн-Хемчик райкүүскомунун ажылын чугаалажып көргеш, күүскомнуң ажылының стили болгаш методу амгы негелделерге ыракта дүүшпейн турарын, күрүне болгаш план чурумуу дээш, ажыл-херек дээш, шиитпирлер күүселдези дээш негелденин, харыысалганын болгаш контрольдун кудулаанын, организас-массалыг ажылдың деннелиниң чавызын шынгыы шүүмчүлээн. Советтериниң күүскомнары ол доктаалдан чогуур түүнелдерни кылыр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунун шиитпирлери, чаа Конституция эрге-чагырга органнарынга бедик негелделерни салганы-биле холбаштыр Советтерниң ажылының стилин болгаш методун экижидери—үеним чугула сорулгазы. Бо сорулганы боттандырарда кол кичээнгейни совет органнарның аппарадының, оон ажылдакчы бүрүзүнүң харыысалгазын болгаш идепкейин бедидеринче, күрүнеңи план чурумун болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун бүгү черлерге шынгыы сагыырын хандырарынче угландырар херек.

Районнарның, бүдүрүлгелерниң 1978 чылда планнары бадылаттынган. Оларның күүселдези Советтериниң удуртукчу болгаш организакчы ажылының деннелиниден, боттарының ажылын амгы үениң негелделеринге дүүштүр канчаар эде тургусканындан улуу-биле хамааржыр. Планныг даалгаларны чүгле долдур эвес, харын ажыр күүседир, бо чылды шалынчы күш-ажылдың чылы болдурар дугайында СЭКП-ның декабрь Пленумунун айтыышкыннарын, 1978 чылда социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның Чагаазын ажыл-херекке дайынчы программа болдургаш, республиканың чер-чер Советтери ажылдың бүгү участоктарын тодаргай удуртур, дээштиг контрольдаар болгаш бүдүрүлгениң ажыктыы, ажылдың шынары дээш демиселди боттуу-биле организастаар ужурлуг. Ону боттандырарынга четчир күштер болгаш аргалар бар, ону харын чөп ажыглавышаан— Советтериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын чаа, бедик негелделерге дүүштүр чогуур деннелге тургузуп болур. Үеним негелдези ол.

Кол чүүл — чылдың баштайгы хүннеринден эгелээш ажылдың үзүктелиишкин чок болурун чедип ап, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң күрүнеңи планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерни күүседирин хандырары болур.

КҮҮСЕДИР БИС

«Шекпээр» совхозта Биче-Тей бригадазының хойжулары боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгашнар. Ниити бригада эрткен чылын торүүр чүс хойдан 86, хураган алган болзувусса, ам 90 хураганны, хой бүрүзүнден 2 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген бис. Эң ылаңгыя хойжулар Ооржак Демир-Маадыр, Ооржак Мандак-Хаа, Монгуш Мыңгаа, Ооржак Чалгын-оол олар торүүр чүс хойдан 105-тен 110 чедир хураганнарны камгалап алырын, бир хойдан 3 кг дүктү кыргыырын хүлээнгеннер.

Бистиң бригаданың хойжуларының алган хүлээлгезин ам ажыл-херек кырында боттанып турар. Хой оолдаашкыны массалыы-биле эгелээн. Ниитизи-биле торээн 3712 хойдан 3714 хураганны менди камгалап алган бис.

Малчыннар бүгү-ле херек чүүлдер-биле хандыртынган, мал чеми четчир.

Боттарывыстың хүлээлгевисти күүседиринге бүзүрелдиг бис.

К. ООРЖАК,
Биче-Тейде хойжу бригаданың бригадири.
Барыын-Хемчик район.

СӨСТҮ ЭЭЛЭЭР

«Бай-Тал» совхозтуң хойжузу Б. Иргиттиң коданында хой оолдаашкыны үргүлчүлевишаан. Оон коданында бо хүннерге чедир 245 хой торээн, олардан 254 хураган онча-мөөн камгалап алдынган.

Чаш төлдү менди ажаан алырынга сакманщик, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордениниң эдилекчизи Маадыр-оол Сержин Чанзановна Конгарның киирип турар үлүү уруг. Ол арга-дужулгазын аныяк хойжуга, сакманщиктерге күзелдин-биле дамчыдып берип турар.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның Чагаазы-биле мурнакчы хойжу Б. Иргит таныш-каш, онгу беш чылдың үшкү чылында алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседирин хүлээнген.

Т. САЛЧАК.
Бай-Тайга район.

ЯНВАРЬНЫЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

Тываның электри четкилериниң коллективи эрткен юбилейлиг чылда шалыпчы ажылдаан. Ниити продукция бүдүрериниң планныг онаалдазын 106,5 хуу күүседип, пландан ажыр ийи миллион киловатт-шак электри энергиязын бүдүрүп үндүрген. Бо бүгү чедиишкиннер ында мурнакчы бригаданың, кижилериниң күш-ажылчы тиилелгези-дир. Оларның бирээзи, комсомолчуаныяктар бригадазының удуртукчузу Юрий СЫЧЕВ-биле бистиң корреспондентивис ужурашкаш, бригаданың чедиишкиннериниң дугайында чугаалап бээрин дилээн. Аныяк удуртукчунуң харыызы бо:

— Бистиң бригадавыста 11 кижи ажылдап турар. Найыралывыс быжыг, кижи бүрүзү даанган ажылынга ак сеткилдиг чоруун көргүзүп турар. Оон уламындан эрткен чылдың планныг онаалдазын хуусаадан эрте — декабрь 22-де күүсеткен бис.

Онгу беш чылдың үшкү чылын бистиң коллектививис база багай эвес эгелээн. 1978 чылда социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазы-биле танышкаш, аңаа сорук кирип, улам бүдүрүкчүлүг ажылдаар сорулганы салган бис. Бригада-да кежигүнү бүрүзү бодунун даанган ажылынга харыысалгазын улам бедидип, январның планныг даалгазын чедиишкиниг күүседир дээш бүгү күжүн мөөнгеп келген. Ол күжениишкиннер халас барбаан. **Январь 25-те бо чылдың баштайгы айының планын 113 хуу күүсеткеш, бригада февральдың үлүүнче кирипкен.**

Ол күш-ажылчы чедиишкинге турааскааткан бүдүрүлге хуралын чоокта чаа эрттирген бис. Аңаа бригаданың мурнакчы электрохоптёрлары Александр Аржаков, Анатолий Хертек, Валерий Тарасов болгаш ескелер-даа бо чылдың планныг даалгазын Ленинчи комсомолдун 60 чыл оюнда күүседиринче коллектив кежигүннерин кыйгырган. Боттарывыстың бар арга-курлавырларывысты санап көргеш, өөрүвүстүң ол саналын хүлээп алган бис.

Ынчангаш планныг онаалдапы хуусаа бетинде күүседириндан аңгыда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, оон шинарын экижидер сорулга база бригаданың мурнунда салдынган. Ону чедиишкиниг күүседириниң бүгү-ле аргалары бар.

Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң наймысылда ажылдап турар автобустарының чолаачылары онгу беш чылдың үшкү чылын шалыпчы күш-ажылдың чылы болдурар дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турарлар. Ында мурнакчыларның саны көвүдээн. Оларның бирээзинге № 1 маршруттуң чолаачызы Юрий Малышев база хамаржыр. Ол юбилейлиг чылдың даалгазын хуусаадан эрте—Улуг Октябрьның 60 чыл оюнун бүдүүзүнде күүсеткен. Ол СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазын танышташ, бодунга чаа хүлээлгени алган; 1978 чылда 800 дитрден эвээш эвес кыварчаар материалды болгаш дөрт комплект автодугуйларны кампан алырын хүлээнген. Юрий Малышев Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң комсомолчу-аныяктар бригадазының (бригадири коммунист К. Монгуш) кежигүнүрүн бодунун үлегерин эдерериче кыйгырган. Оон эш-оорун онгудеткин, база-ла бедик хүлээлгени алган ажылдап турарлар. Бригада онгу беш чылдың үшкү чылының планын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюнга чедир күүседирин хүлээнген.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның автобус шимчээшкининиң № 1 маршрудуунуң чолаачызы **Юрий Малышев.**

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ НИИТИЛЕЛДЕРНИҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

Эртем-техниктиг ниитилелдерниң бешки Бүгү-эвилел съездиин бодунуң ажылын январь 26-да Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга дооскан.

Эртем-техниктиг ниитилелдерниң бүдүрүлге чорудулгаларын механизастаар болгаш автоматчыдар талазы-биле ажылдарга, ылангыя дузалал бүдүрүлгелерге механизастаар болгаш автоматчыдар ажылдарга киржириңге бодунун чугаазынга ВЦСПС-тың даргазы А. И. Шибаев доктааган. Чижээлээрге, профессионалдар эвилелдериниң болгаш ЭТИ-нерниң хүлээлгези болза, мурнакчы дужулгаңы калбаа-биле пештередири, эртем коллективтериңе, инженер-техниктиг ажылдакчыларның арызынга социалистиг чарышты дээштиг организастаарынга дузалаары болур деп, ол онзалап демдеглээн.

Үлетпүрүү, көдээ ажыл-агыйны, транспортту, харылзааны, кадык камгалалын хаара туткан тускай сорулгалыг комплекстиг программаны онгу беш чылда эң-не баштай ажылдап кылган деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы, Эртем болгаш техниканың Күрүне комитединиң даргазы В. А. Кириллин чугаалаан. Оларны чедиишкиниг күүседиринче эртемденнериң, специалистерниң, бүдүрүлгениң чаартыкчыларының күжениишкинин мөөнүзүрү—ниитилелдерниң хүлээлгези болур.

Эртем-техниктиг ниитилелдерниң Бүгү-эвилел чөвүлелиниң даргазы, академик А. Ю. Ишлинскийниң түүнел сөзүнүң соонда съезд отчёттуг үениң дургузунда эртем-техниктиг ниитилелдериңе Бүгү-эвилел чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазын чаңгыс ун-биле үүлдүг деп көрген болгаш ревизия комиссияның отчёдун бадылаан.

Ниитилел бүдүрүлгениң ажыктын улам шинай бедиде-ринче база эртем-техниктиг дешилгениң темиктерин бедидериңе эртемденнериңе, инженерлериңе, техниктериңе, чаартыкчы ажылчыннарының болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң күжениишкиннерин ниитилелдер мөөнүзүрү деп, съездиге хүлээн алган резолюцияда онзалап демдеглээн.

Эртем-техниктиг ниитилелдериңе уставынга чамдык өскерилгелер дугайында доктаалды съездиге хүлээн алган.

Эртем-техниктиг ниитилелдериңе Бүгү-эвилел Чөвүлелиниң болгаш ревизия комиссиязы соңгаан.

Съездиниң киржикчилери СЭКП Төп Комитединиге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарына, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эң Л. И. Брежневке байырлыг чугааны улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээн алган.

* * *

Эртем-техниктиг ниитилелдериңе Бүгү-эвилел чөвүлелиниң организастыг пленумы болган. Аңаа Эртем-техниктиг ниитилелдериңе Бүгү-эвилел чөвүлелиниң президиумуну соңгаан. Эртем-техниктиг ниитилелдериңе Бүгү-эвилел чөвүлелиниң даргазынга академик А. Ю. Ишлинскийни соңгаан.

(СЭТА).

КӨДЭЭНИҢ ЧАГЫГЛАРЫН ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ

Колхозтарны болгаш совхозтарны материал-техниктиг хандырар талазы-биле Бүгү-эвилелдиң оперативтиг штабының эвлечелиг хуралынга часкы хову ажылдарынга көдээ машиналар, кывар чүүл, чемнишчидилге-биле хандырарын дүргедириниң айтырыгларын чугаалажып көргеш. Ол хурал январь 26-да Москвага болган.

Чурттуң ажыл-агыйларында тракторларның 83 хуузун, авдазынарның 90 ажыг хуузун, сеялкаларның 87 хуузун болгаш культиваторларның 89 хуузун бүрүн белеткээн деп демдеглээн. Ставропольениң, Белгород, Иваново, Ростов областарның, а ол ышкаш Украинаның, Белоруссияның, Молдавияның механизаторлары сентелгени бедик темпилер-биле чорудуп турар. Оон-биле кады Россия Федерациязының, Казахстанның, Грузияның, Туркменияның чамдык районнарында тарылга болгаш хөрүүн болбаазырадып кылыр машиналарны сентээри ооскан чоруп турар. Көдээ ажыл-агыйның чугула чүүлтеран чорударының графигин үлет-шүрүүн чамдык бүдүрүгелериниң үреп турары салдар чедирип турар. Тракторларны болгаш автомобильдерге, көдээ ажыл-агыйның өске-даа техникаазынга артык кезектерни чүдүрүн чорудар талазы-биле өреліг болган заводтарның арезинге шыңгыы негелделерни тургускан.

Четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалды чугаалажып көргеш айтырыгларны талазы-биле хүлээн алган.

Штабтың ажылынга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Улустың контролюнуң комитединиң ССРЭ-ниң Бүрхандырыгазының харыысалгалыг ажылдаачылары, эвээш каш министерстволарының болгаш ведомстволарның удуртукчулары киришкен.

(СЭТА-ның корр.).

КИЖИЗИДИЛГЕНИ КОМПЛЕКСТИГ КӨӨР

(Кызыл-Мажалыкка болган зона чөвүлел хуралындан)

Барыын талакы зонаның партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, бүдүрүлгелер, организациялар удуртукчулары, прокуратура, суд болгаш милиция органнары ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бедик негелделеринге дүүштүр база СЭКП обкомунун II пленумунуң шиитпирлерин күүседири-биле чүү кылганыл, моон соңгаар кандыг хемчеглерни алырыл—бо айтырыгларны СЭКП обкомунун бюрозунун шиитпирлери-биле эрттирген республиканың барыын талакы зоназының чөвүлел хуралынга тодаргай болгаш ханы чугаалажып көрген.

Чөвүлел хуралдың ажылын СЭКП обкомунун бирги секретары Г. Ч. Ширшин удуртуп эрттирген. Оон ажылынга партия обкомунун бюро кежигүннери—Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаныда күүрениң айыыл чок чорук комитединиң даргазы И. А. Ситяев, профэвилелдериң область чөвүлелиниң даргазы Т. Ч. Чорбу, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүнге кандидат, партия обкомунун ниити килдизиниң эргелекчиси А. А. Ромашов, ол ышкаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. Х. Красный, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары Г. С.-М. Иргит, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ВЛКСМ обкомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, республиканың Ниитики херектер, Юстиция, Көдээ ажыл-агый министерстволарының чамдык ведомстволарының удуртукчулары, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чоон-Хемчик, Монгун-Тайга болгаш Овур районнарның СЭКП райкомнарының бирги секретарылары, райкүүскомнар даргалары, ВЛКСМ райкомнарының секретарылары, көдээ ажыл-агый эргелелдериниң начальниктери, чамдык килдистер эргелекчилери, прокурорлары, судьялары, ниитики херектер килдистериниң эргелекчилери, совхозтарының директорлары, парторганизациялар секретарылары, улус депутаттарының хоорай, суур, көдээ Советтериниң күүскомнарының даргалары, а ол ышкаш Барыын-Хемчик районунуң, Ак-Довурак хоорайның партия, совет болгаш ажыл-агый активтери киришкен.

ЭКП обкомунун II пленумунуң шиитпирлериниң күүселдезиниң дугайында дыңнадытны СЭКП обкомунун административтиг органнар килдизиниң эргелекчизи В. Д. **Дорун-оол** кылган. Бо айтырыгже СЭКП обкомунуң бюрозу доктаамал кичээнгей салын келген, обкомнун чоокта болган VI пленумунга информация дыңнаан, немелде хемчеглерни хүлээп алган деп, ол чугаалаан.

СЭКП обкомунун пленумунуң соолгунде эрткен үеде чөп ортузунга кижизидилге ажылын күштелдиреринге партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң кичээнгейин улгаткан, хоойлу-дурум болгаш корум-чурум быжыглаар талазы-биле совет болгаш административтиг органнарның ажылы идепкейжээн. Ажылчы чоннарны кижизидериниң массалыг хевирлерин хөй-хөй коллективтерде ажыглап, даянылга пунктуларын, профилактика чөвүлелдерин, оорлаар чорукка удур демиселдиң комиссияларын тургусулаан болгаш ажылдап турар ССРЭ Конституциязының телевидилин чугаалажып корүп турган үеде, ону хүлээп алган соолгунде, Улуг Октябрьның 60 чылынга белеткен үеннде база СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң шиитпирлериге холбаштыр эргечуруп кижизидилгеи, чоннуң боттарының хамааты харыысалгазы дыка бедээн. Ол чорук кижилериниң күш-ажылчы, хой-пиитичи идепкейин бедидериге уг улуг идилиг болган.

СЭКП обкомунуң II пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле Барыын-Хемчикте Шекпээр суурунуң партия, профэвилел, комсомол организациялары, совхоз дирекциязы, көдээ Совет, хөрөөженнер чөвүлели, культура албан черлери, башкылар коллективи комплекстиг чаңгыс аан план-биле ажылдап турар. Ынчангаш ол суурда корум-чурум үрөшкиннери намдан, совхоз планныг даалгаларын чедиишкиниг күүседип, мал кыштагладышкынын эки эрттирин турар. Ол ышкаш Чоон-Хемчик районунуң Базын-Алаак, Тере-Хая суурларында пиитиник корум-чурум камгалалы, кижизидилге ажылы эки тургустунган. Чоннуң чурттан турар черлериниң аны-биле ажылды эки организастаанындан Монгун-Тайга Овур районнарда кем-херек үүлгедиглери кыырын турар. Совхозтуг үеде «Торгалыг» совхозтуң дирекциязы, парторганизациязы, көдээ Совет оорлаар, кем-херек үүлгедир чорукторга удур эвээш хемчеглерни боттандырып, хуу малды пиитиниинден аңгылаар, коданнарны улгаттырар, малды демдектээр, таныдаар ажылдарны чоруткан.

Пиитиниң корум-чурумуна быжыглаар, оорлаар чорукка удур демиселдиң талазы-биле истен хынаар болгаш профилактиктиг ажылдар талазы-биле административтиг органнарның ажылдакчыларының харыысалгазы болгаш оперативтиг ажылы эвээш бедээн. Хоойлу-дурум хажыткан дугайында херектерни астаарын сайгарары дүргедээн, үүүнүн күннерни, рейдилерни, профилактика хүннерин удаа-дараа эрттирип, оларны болгаш оорлаар кем-херек үүлгедакчилерни илередип тыварын эки житкен.

(Уланчызы 3-кү арыында.)

Тускай дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ

● САМАГАЛДАЙ

Тес-Хем районнуң совхозтарында ветеринария-санитар болгаш семиртилге пунктуларында малдың ажаалдазын, чемгерилгезин четпес организастан турар. Ол дугайында айтырыгны районнуң улусчу контроль комитединің хуралынга чугаалашкан.

Контролёрларның кылган хыналдазындан алырга, «Чодураа» совхоз (директору С. Л. Чангы-оол) 201 шектиг семиртилгете тургускан, оларның ажаалдазын, чемгерилгезин багай организастан, котел бар-даа болза, сугну чылдын бербейн турар. «Кызыгаар» совхозтуң (директору У. Ч. Эрендей) ветеринар-санитар пунктузунда 139 баш аарыг шээр малды тургускан. Оларның чемгерилгези, суггарылгазы багай. Совхозтуң Улуг-Кузегде семиртилге пунктузунда 126 бызааны, 149 шарыжыкты, 18 шектиг, 26 буганы мөөнүзүн. Оларны чаңгыс чадагай кажаада тургускан, улуг, бичезин болуктен үнсүп. Дүне ол-ла черинге хонар. Мал кажаалары белеткеттинмээн. «Тес-Хем» совхозтуң (директору Н. Ч. Ооржак) Берт-Даг, Ү. Шыпаа салбырларында байдал база ындыг.

Районнуң кайы-даа ажыл-агыйларында мал чеми болбаазырадыр цехтер ажылдавайн турар. Зооветеринария ажылының багай тургустунганындан малдың хорамчазы көвүдеп, «Тес-Хем», «Чодураа» совхозтарының чамдык коданнарының малы аарыг эгелээн. Районда малдың кол эмчизи М. С. Сакпай ол четпестерни билип турза-даа, тодаргай хемчег албаан. А райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелели (начальниги К. Ч. Куулар) совхозтарның удуртукчуларындан, специалистерден негелдеп кошкаткан.

Ол бүгү четпестер дээш М. Е. Сакпайга комитет доңгуда хүлээткен. Четпестерни дарый чайладыр талазы-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, ооң күүселдезин хандырарын райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги К. Ч. Куулардан, совхозтар директорлары С. Л. Чангы-оол, Н. Ч. Ооржак, У. Ч. Эрендей олардан комитет шыңгыы негээн.

● САРЫГ-СЕП

СЭКП-ниң XXV съездиэн аттыг совхозта мал кыштаглаашкынының чоруп турарының дугайында айтырыгны Каа-Хем районнуң улусчу контроль комитединің хуралынга чугаалашкан. Малчыннарның чамдык бажыңнарында печкалар септеттинмээн, ханалары малгаштаттынмаан, чугайлаттынмаан, электри чырыы чок, розеткалар салдынмаан.

Хойларның ооллаар үезин келген, ындыг турда-ла септеттинмээн кажаалар, үгектер эвээш эвес. Совхозтуң дирекциязы зооветеринария ажылдакчыларындан база ол ышкаш малчыннардан негелдени кошкатканындан, коданнарны хайгааралга тургуспаанындан, мал чеми шын эвес чарыгдаттынып турар, чамдык коданнарның суг-биле хандырылгазы багай.

Кыштаглаашкынны эрттириң турарында ажыл-агыйжы эвес, организас чок чоруктан малдың деңзиин кудулап, өлүп-хораары көвүдеп турар. Илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын совхозтуң удуртукчуларынга комитет хуралындан дааскан.

● ЧАДААНА

1978 чылдың часкы хову ажылдарынга Карл Маркс аттыг совхозтуң белеткелиниң дугайында айтырыгны Чоон-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединің хуралынга сайгарып көргеп. Техникайың кышкы ивдагалалыда улуг четпестер бар. Күскү хову ажылдарының соонда көдээ ажыл-агый машиналарын бок-довураандан аштаваан, ажылдаар кезектери дадаргылап калган. Тараа ажаар чамдык комбайнларның дугуйлары безин көдүргүнмээн.

Совхозта септелге графиги кылдынмаан, септекчилер бригадазы тургустунмаан болгаш комиссия чок, септекчилер шаңнап-мактаар хемчеглер ажылдап кылдынмаан. Мындыг организас чок чоруктуң уржуундан 1977 чылдың IV кварталында септезе чогуур 8 тракторуң үүле 5-ки септеттинген, 12 андазының чаңгызын-даа септеэн.

IV кварталдың техника септелгезиниң планын күүсетпээн дээш, даандырган ажылга харысалга чогу, механизаторлар өөредилгеэн организаставаапы дээш комитеттің хуралындан совхозтуң кол инженери С. С. Чаданмааны, көдээ ажыл-агый машиналарының механиги И. Д. Моңгушту шыңгыы доңгутпушаан, директор Б. С. Доңгакты сагындырган.

● КЫЗЫЛ

Кызылдың «Септелге-тудуг» эргелелинде кылдынмаан ажылдарга немей бижилге кылып, оларның хемчээлин улгаттырган, төлевирге киирип, шалың фондузун төтчеглеп турарының дугайында айтырыгны хоорайның улусчу контроль комитеди чугаалажып көргеп. «Найырал» кудумчузунда № 37, 39 чуртталга бажыңнарынга прораб А. Н. Барков май, июнь айларның төлевиринге доң чер касканы дээш, ооң хемчээлин улгаттырып, ажылчыннарга 2832 рубльди ажыр төлээн.

№ 14 школага черни каскаш, бетон плиталар салып, хоолайлар шөйгеш, оларны чылыгаар ажылдар дээш прораб В. А. Корнеевтің буруузу-биле сметада көрдүнгениннен 3586 рубльди ажыр төлээн.

Бо эргелелдің күш-ажыл төлевириниң болгаш шалың талазы-биле инженери М. Н. Волков ол ажылдарның хемчээлин тодарадып, өртээн шын ажыглаан бе дээрзин хынаап көрбээн.

Кылдынмаан ажылдарны немей бижип, оларның хемчээлин улгаттырган, төлевирге киирип, күрүнеге улуг кагаралды чедиргени дээш хоорайның септелге-тудуг эргелелиниң ажылдакчылары А. Н. Барков, В. А. Корнеев, В. Н. Волков оларның бир-бир айларда шалыңын тырттарын шинтирлээн.

Эргелелдің начальниги В. Г. Полевщиковтан моон соңгаар ындыг четпестерни чайладырын, Чуртталга коммунал-ажылагый министерствозунда төлевилел-смета кылыр бюроунуң начальниги Л. Ф. Филимоновтан смета, төлевилелдің шыларын бединдерни комитет негээн.

Кызылдың үлетпүр бараанар садыы—республиканың мурнакчы садыг бүдүргүлелериниң бирээзи. Социалистиг чарышка олар хөй удаа тиилекчи болуп келген. 1977 чылдың үшкү кварталының түңнелдери-биле ол коллективке партия обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдің, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Эрткен чылын коллектив бараан саарылгазының планын 102,4 хуу, орулга киирерин—102,2 хуу күүсеткен.

Бо чеднишкиннерни чедип алырын хандырарынга улусчу контролёрларның киирген салыышкыны биче эвес. Ында улусчу контрольдуң бир кол бөлүүнде болгаш цехтерниң алды бөлүүнде 57 хайгылчы бар. Эң эки ажылчыннар, албан-хаакчылар ында хаара туттушган. Олар күрүне планының күүселдезин контрольдап, четпестерни чайладырда администрацияга дузалап турар. Партбюро (секретары Н. Богомякова) бөлүктүң ажылын доктаамал башкарып, ооң планнарын көрүп, ында, коммунистерни дамчыштыр улусчу контрольдуң ажылынга салдар чедирип турар. Администрация чери база контролёрларны деткип, оларның киирген медээзин ёзугаар шалыкын хемчеглер ап, хайгылчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

Код бөлүктүң составында беш сектор бар. Бөлүк бодунуң ажылын профзөвүлел организациязы, «Комсомолчу прожектор», эш хуузунуң судубиле сырый харылзаалыг чорудуп келген.

Бараан саарылгазының планының күүселдези, садыг хандырылгазын организастаары, өртек чурумун сагып турары, бараанларның, материал - талазы-биле үнелиг үүлдерниң кадагалалы, электроэнергия болгаш оттулар үүл, деринишкиннер камналгазы чергелиг айтырыгаар контролёрларның кичээңгейниң төвүнде. Ажылчыннарның киирген медээлерин ёзугаар хыналдаларны бо-ла организастаар. Эң чугула хынаалдаларның түңнелдерин бөлүктүң хуралынга чугаалажып турар.

«Саян» универмагта план күүселдезин хайгылчылар хынаап, ында садыгжыларның доктаамал четче эвес турарын, көмерлиг ажыл, бараанны бээр черлер-биле харылзаа кошкак тургустунганын тодараткан. Эрткен чылга деңнээрге, универмагта дүктен кылган кылыгларны, даштыкы трикотажты, кидиг идикти садып сайгарарының деңнели кудулаан.

Бо болгаш өске-даа ажылдарга улусчу контролёрларның боттуг салдар чедиргениниң түңнелинде «Саян» универмаг эрткен чылды багай эвес түңнелдерлиг доосаан.

Деринишкиннерни, бараанар болгаш материал талазыбиле үнелиг үүлдерни багай ыңгжаан фактыларны улусчу контролёрлар чогуур ойунде илереткен. Чамдыкта оларны ажык черге ыңгжаанындаң чаашкынга, харга үрелип турган. Моңу өөренип көргеш, материал талазы-биле үнелиг үүлдер ыңгжаар тускай складты дерип кылырын контролёрлар администрацияга сүмелээн. Ынчангаш ону тударынга үнгеп чарыгдалдар багай ыңгжаанының түңнелинде болган чидириглерден өскээ болгашы баш бурунгаар санап көрүүшкүнүер үезинде тодараан.

№ 55 магазинде улусчу контроль бөлүү 1,5 муң рубль түнге бараанларны болгаш материал талазы-биле үнелиг үүлдерни оорлаан фактыны илереткен. Бо дугайында материалды истелге черинче шилчиткен.

Контролёрлар садыг алыкчыларны хандырыр турарының культуразынче оиза саданлаын болгаш материал талазы-биле үнелиг үүлдерни багай ыңгжаан фактыларны улусчу контролёрлар чогуур ойунде илереткен. Чамдыкта оларны ажык черге ыңгжаанындаң чаашкынга, харга үрелип турган. Моңу өөренип көргеш, материал талазы-биле үнелиг үүлдер ыңгжаар тускай складты дерип кылырын контролёрлар администрацияга сүмелээн. Ынчангаш ону тударынга үнгеп чарыгдалдар багай ыңгжаанының түңнелинде болган чидириглерден өскээ болгашы баш бурунгаар санап көрүүшкүнүер үезинде тодараан.

№ 55 магазинде улусчу контроль бөлүү 1,5 муң рубль түнге бараанларны болгаш материал талазы-биле үнелиг үүлдерни оорлаан фактыны илереткен. Бо дугайында материалды истелге черинче шилчиткен.

Контролёрлар садыг алыкчыларны хандырыр турарының культуразынче оиза саданлаын көрүүшкүнүер үезинде тодараан.

№ 41 магазинниң садыгжызы Николаева совет садыгының дүрүмүн хажыдып турганын хайгылчылар илереткен. Бөлүктүң шинтпирин ёзугаар ол херекти эш-хуузунуң судунга көргеп.

Рейдилер, хынаалдалар түңнелдерин «Массаның контролюнда» деп стендиге калбаабиле чырыдып турары контрольдуң дээштинин чедип алырынга идигни берген. Ажыл планын, контролёрларның даңзызын база аңаа азып турар.

Эрткен чылдың апрель-майда коллективте улусчу контрольдуң кол бөлүү болгаш бөлүктери кылган ажылының дугайын пинти хуралга отчёттаан. Контролёрларның эвээш эвес четпестерни илереткенин аңаа демдеглээн.

Ажылды экижидер дээш кызза чогуур үүлдер ам-даа хөй. Чижээ, чамдык хынаалдаларга кошкак белеткенгеннинден оларның үре-түңнелдин эвээш болгулаан. Чамдыкта хынаалдалар түңнелдерин бөлүктүң болгаш коллективтиң хуралынга сайгарып көрбейн турар. Коллективтиң мурнунга контролёрларның отчёдун ховар практикалап турар. Улусчу контрольдуң кол бөлүү цехтерде бөлүктериниң ажылын кошкак удуртун турар.

Амгы үеде партия организациязы ол четпестерни чайладырынга дузалап, хайгылчы бүрүзү коллективтиң идегелин төлептин-биле бүзүткен турарынче кичээңгейни күштелдирген.

В. ПОЛЕЖАЕВ.

Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң инспектору.

ДОКТААМАЛ ХАЙГААРАЛДА

Бир бөлүктүң дуржулгазындан

1978 чыл, январь

№ 1 (37)

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ

ШЫНГА харыы

Гараж ажылдап эгелээн

Эрткен чылдың декабрь 24-те үнген № 300 «Шынның» улусчу контрольга холбаштыр арнынга «Элдептиг одаглар» деп чуруктуг шугумчулел үнген. Аңаа холбаштыр «Торгалыг» совхозтуң директору С. Ч. Седен мынчаар харыылаан: ында кирген фактылар шын болуп, бадыткатынган. Чаа-Суурда гараж септелгези чамдык материалдар чогундан өзалдаан. Ынчангаш машина-техника чамдык үеде даштыгаа, таарымча чок байдалга турган.

Солунга шугумчулел үнген соонда, совхозтуң дирекциязы оон чогуур түңнелди кылып, гаражтың септелгезин эрткен чылдың декабрь 28-те доскан. Чаа-Суурда гараж ажылдап эгелээн, чолаачыларга таарымчалыг байдал тургустунган.

ПЛАН ЁЗУГААР...

Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозунуң Хараал-Тей СБФ-зинде улусчу контроль бөлүү коллективтиг планныг даалгаларын күүселдирниге боттарының үлүүн киирип, идепкейлиг ажылдап турар.

Фермада улусчу контроль бөлүүн комсомолчу Лена Оюн удуртуп турар. Бөлүк план ёзугаар ажыллап, ферманың кол-кол черлериниге хайгааралды доктаамал чорудуп келген. Хайгылчы бүрүзүнүң харылап турар участогунуң талазыбиле өчёдун ап турар.

Саггаан сүттүң шынарынга, ферманың культуразынга хамаарыштыр каш удаа рейдилерин кылган. Контролёрларның рейдилериниң түңнелинге холбаштыр совхозтуң директориязы, партия организациязы чогуур үезинде хемчегни ап келгениннен фермада корумчурум экижээн. Ферма эрткен юбилейлиг чылда сүт бүдүреринің планын ажыр күүсеткен, күрүнеге 145 тонна сүт садар даалгазын 133 тонна кылдыр күүсеткен.

Фермада улусчу контроль бөлүүнүң хана солунунга ажылда четпестерни шугумчулеп, карикатураларны үндүрүп турар. Ылаңгыя «Шугумчулелдиг материалдарның изи-биле» деп харыыны аңаа чырыдып турары—хана-солунуң утка-шынарын экижидин, дээштини бедиткен, бижикчилери-даа көвүдээн.

СЭКП ТК-ның, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тің болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазының контроль бөлүү танышкаш, изин-биле үүлдүгүнүп, ону ажылга программа болдургаш, фермада планныг онаалдалар күүселдезиниге, кыштаглаашкынны хүр-чаагай эрттириниче күженишкинин угландырып турар.

А. СОДУНАМ.

ЧУРУКТА: улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери (ортузунда Лена Оюн) хынаалда үезинде.

Фото авторнуу.

КЫШТЫҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ЧЕТПЕС

1977—1978 чылдарда мал кыштаглаашкынын чеднишкиниг эрттириниң хемчеглерни айытган СЭКП ТК-ның, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база партия Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын күүседир талазы-биле кандыг ажылдарны чорудуп турарынга хамаарыштыр рейдини Чоон-Хемчиктиң «Октябрь 30 чылы», «Алдан-Маадыр» совхозтарынга кылган.

Бо чугула айтырыгга холбаштыр партия организациялары, көдээ Советтер күүскомнары, ол совхозтарның дирекциялары хөй-ниити организацияларынга, улусчу контролёрларга, активчилерге даянгаш чамдык хемчеглерни алган. Сыын-Чүрээ, Ак-Шат, Дүвүрен, Шат, Оргу-Шол, Шекээр, Манчүрек, Чодураалыг-Сайыр, Чушкут, Чечектиг участоктарның шээр малының ооллаашкынны кидинтүлүк. Чаш хураганнар ончаменди алдынып турар. Чамдык мурнакчы хойжулар боттарының алган хүлээлгелерин эде көрүп, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

«Алдан-Маадыр» совхоз бода болгаш шээр малдың үүрмек коданнарын улгаттыр каттыштырган. Шээр малдың 120 коданын 66 коданга, бода малды дорт коданга мөөнүзүн. «Октябрь 30 чылы» совхоз бода малды мөөнүзүн тургузарын организастап эгелээн. «Алдан-Маадыр» совхоз төрүүр бода малды Ортаа-Тал, Ак-Даштa, төрүвес малдар коданнарын Сарыг-Булун биле Тейде мөөнүзүн тургускан. Ажаалда-чемгерилгени экижидериниң болдунар аргаларын ажыглап турар.

Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттириниң хемчеглерни ап, чамдык ажылдар чоруттунуп турза-даа, кыштаглаашкында четпестерни барын рейд бригадазы илереткен.

Кайы-даа ажыл-агыйның бода болгаш шээр мал кыштаглаашкында сиген, саван, силос болгаш өске-даа мал чемнерни чедиргеп. Ону чарыгдап турарында ажыл-агыйжы эвес чоруктар бар. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш, Ортаа-Тал, Сарыг-Булун, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң Булун-Терек, Улуг-Шык фермаларында мал чемин кайы хамаан чок чарыгдап, тотчеглеп (кормушка, шагжа чоктуң хараазы-биле) турар. Сигенни, саванны, коксуланы чадагай черде мал саа базып чыдар.

Шээр мал коданнарында мал чемин база кайы хамаан чок чарыгдап турар. Хойларга, хураганнарга чем каап, сула, чарба төп, сут кудуп бээр кормушкалар, онгачалар чок. Олар чамдык коданнарда чеднишпес. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шол бригадазында дуржулгалыг хойжу Оттук Монгуш шагжаларны, онгачаларны база кылып албаан. Суланы 30 метр черге чаллай төккеш, хойларын чемгерип турар. Шекпээр бригадазында Шыдар-оол Ондар мал чемин база камналга чокка чарыгдап турар. Кыштаа кадыр-берт черде С. Монгуштуң коданынга дош безин чедиртинмейн турар. Ооң хоюнуң кажазының ишти эрткен чылдагы хевээр, коптарбаан. Хойжу чылытпас болган. Мал чеми болбаазырадыр цех доктаамал ажылдавас. Саар инектерни соок дүшкүже чедир баглаш, доктаамал азыралче шилчитпейн, чер одарладып турган. Районнуң улусчу контроль комитеди ферманың ажылында четпестерни илередип, хемчег алган соолунде, инектерни турузу азыралче шилчиткен. Ында бызааларның ажаалдазы багай, аарыг молдургалар база бар. Ферманың кажааларының аразынга кижи кылаштаары безин берге—инек одээ хорумалы берген.

Ол фермада сүт шыпары хынаар лаборатория чок. Чаш бызаа ажаап-доруктурар улуг кажаанның бир ужунда «АЗМ-08» маркалыг агрегатты үш чыл бурунгаар тургускан. Мынчага чедир аңаа кылымал сүт бүдүрбээн. Зоотехник В. Кыргыс, инженер М. Доржу ооң чамдык кезектерни чок деп тайылбырлап турар. Бода малга чемни холуксаа чокка берип турар. Сес бүдүрүкчү буга бар, оларның ажаалдазы негелдеге дүүшпес.

КОНТРОЛЁРЛАР РЕЙДИЗИ

бодунга дузалакчы кадарчы хереглеп турар болду.

Сыын-Чүрээ, Дүвүренниң хойжу бригадаларының («Октябрь 30 чылы» совхоз) малының кышкы байдалы эки. Ынчалзажок мал чемниң чарыгдалында тодаргай үчёт чок. Сыын-Чүрээниң чамдык коданнарында аарыг малдар бар. Кайы-даа ажыл-агыйның хураганнарынга янзы-бүрү аарыгларга, ылаңгыя шыңгаан эзт аарынга удур сыыртыышкынны бөрык чорутпаан. Чигжи Монгуштуң харыысалга чогундан эрткен чылын үскен аныяк өшкүлер хорамчалыг болуп турда, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң удуртукчулары, специалистери ону тоомчага албаан.

Булун-Терек СБФ-зинде четпестер хөй. Ында одалга системазын чайын-па септеп, аңаа шенелдени кылыр ужуралуг турган. Кышка удур хынаалда чорударга, одалга системазы эки чылытпас болган. Мал чеми болбаазырадыр цех доктаамал ажылдавас. Саар инектерни соок дүшкүже чедир баглаш, доктаамал азыралче шилчитпейн, чер одарладып турган. Районнуң улусчу контроль комитеди ферманың ажылында четпестерни илередип, хемчег алган соолунде, инектерни турузу азыралче шилчиткен. Ында бызааларның ажаалдазы багай, аарыг молдургалар база бар. Ферманың кажааларының аразынга кижи кылаштаары безин берге—инек одээ хорумалы берген.

Ол фермада сүт шыпары хынаар лаборатория чок. Чаш бызаа ажаап-доруктурар улуг кажаанның бир ужунда «АЗМ-08» маркалыг агрегатты үш чыл бурунгаар тургускан. Мынчага чедир аңаа кылымал сүт бүдүрбээн. Зоотехник В. Кыргыс, инженер М. Доржу ооң чамдык кезектерни чок деп тайылбырлап турар. Бода малга чемни холуксаа чокка берип турар. Сес бүдүрүкчү буга бар, оларның ажаалдазы негелдеге дүүшпес.

«Шынның» рейд бригадазы: К. НОРБУ, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырында улусчу контролёр, С. ОНДАР, районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы, М. СЕВЕН, «Шынның» корреспондентизи.

ХУМАГАЛААР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергоцеги онгу бөш чылдың ийиги чылының даалгаларын чедишкиниг күүседип, коллективтиң өске цехтеринден эки ажылдаан. Ам ооң ажыл-ишчилери бо чылды бөлүк шалыпчы өзүг-биле эгелээн.

СЭКП ТК-ның, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тің болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазының харыы кылдыр бедиткен социалистиг хүлээлгелерни олар алган. Тодаргайлаарга, бо чылдың планныг онаалдаларын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюнда — октябрь 7-де күүседирин хүлээнген.

Коллективте ажыл-хереги чеднишкиниг шинтпирлериниге, четпестерни өй-шаанда илередип, чайладырынга хайгылчылар боттуг дузаны чедирип келген. Оларның аразында Е. Миллер, А. Давыденко, Ю. Фролов болгаш өскедаа контролёрлар хөй-ниитичи даалгазын ак сеткилдиг күүседип, ажыл-ишке үлегерин көргүзүп турар. ТЭЦ-тің ол хоочулары ында баштайгы котёлду кады тургузушкан эштериниз болгай. Ажылдыгы четпестерни хайгылчылар черле аңаа эрттирбейн турар. Чижээ, тудугчулар суурунга изиг сутнуң чидириниң хойу билдиве берген. Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери ону дораан-на хынап, чылдагаанын тодараткаш, чогуур хемчээн алган.

База бир чижек. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадыбиле хлеб заводунуң аразында чылыг дамчыдылгазынга үрелиишкин болу берген. Ынаар слесарь контролёрларны чоруткаш, ону эдип, чылдагаанын тодараткан.

Цехтиң ажылын экижидер, техниканың айыыл чок чорууныг чурумун сагыыр, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң одаар үүл чарыгдалының байдалының талазы-биле хынаалдалар чоруттунуп. Ылаңгыя ажылчын херекселдер четчир бе, оларны шын ажыглап турар бе дээрзин контролёрлар бо-ла хынай бээр. Бо чорук ажыктыг болган. Бисте баштай четпестер хөй турган. Чижээ, цехтерге херексел чедишпес азы чиде бээр. Бо дугайында ажылчыннарның хомудалдары үзүктелбес. Ону хынаарын улусчу контроль бөлүүнге дааскан. Ынчангаш хайгылчылар складта чеже херекселдер барын, ону ажылчыннарга канчаар берип, шыгжаан турарының байдалын хынаан. Хажыдыыпшынар хөй болган, бо талазы-биле дүрген хемчег ап, ону чайлаткан. Амгы үеде ындыг хомудалдар болбастаан, слесарьларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедээн.

Мурнуусталы шинтпирлеэ чогуур айтырыгларже кол кичээңгейни салып турар бис. Ылаңгыя комбинатта электроэнергияны пландан ажыр чарыгдап турар. Ындыг фактыларны алган организациялар-га, чуртталга бажыңнарынга баргаш-даа көрүп болур.

Ынчангаш ажыл-хереги СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң шинтпирлериниге дүүштүр чорудуп, камналгалыг, хумагалыг чорук дээш, курлавырларны тып, ону ажыглаары дээш улам күженишкиниг ажылдаар соруглалыг бис.

А. КИСЛИЦЫН,
улусчу контролёр.

. ТЕВЕНЕ ДЕГ, ДЕЖЕ ТЕП КЭЭР

Тевенени шоодайга канчаар-даа чажыргга, бир-ле черинден деже теп үнүп кээр дижир болгай. Овуузуннуг кажар кижилер бүүкаа канчаар-даа хеделир болза, ала доларга, ол база дөмей-ле, ол дег чаа теп үнүп кээр. Тес-Хемниң Шуурмак суурга магазин эргелекчили турган Л. Н. Полтовская «чурукчу-даа», кажар-даа кижи боон тур. Эштиң бир килограммының өрээ 1 рубль 61 копеек турда, ону 1 рубль 84 кылдыр, бир килограммы 3 рубль 80 копеектиг колбасаанын 3 рубль 95-ке кылдыр «чуруп» алыр турган. Өске-даа арыг-чем продуктуларын чонга шинчаар өртээн улгаттырып сеткеш, 750 ажыг рубльди артыкка алган.

Чилбилээрге, чер албас болгай. Адак соонда ону улусчу контролёрлар сойгалап илереткеш, истелге органнарынче шилчиткен.

КАРАЖАГА ЧЕДИРГЕН

— Складта үрезин картошкавыс кандыг чыдыр ирги?

— Кандыг боор, онча-бурун чыдыр-ла ыйнаан...

Бо чугула «Улуг-Хая» совхозтуң директору В. Н. Виньников биле кол агроному Н. А. Ивановтуң аразынга кыш эгелеп турда болган. Удаааанда салбыр агроному Кончун-Кара «чалын үрезинге хереглээри-биле шыгжаан картошкавыс склад багайындан доңуп, үрелип эгелээнн» деп дүүвүрээзинбиле одаага бөлүнаткан.

«Шыңгыы» хемчеглерни ап, ону ариглап ылгаар болук кижилерни тургускан. Ынчаллажок ийи тонна картошка ажылаар аргажок кылдыр үрелген. Ажыл-хереке байдалды ногуур өөрүнде эскербее, харысалга чок чорук ындыг каражага чедирген. Олче чорукан болук кижилер картошканы ариглаарынга күш четпейн турар.

КИЖИЗИДИЛГЕНИ КОМПЛЕКСТИГ КӨӨР

(Төнчүүг. Эгезе 1-ги арында)

Үстүнде демдеглеттинген болгаш өске-даа эки чижектерни илеткелчи болгаш санал бергеннер: СЭКП райкомнарының бирги секретары—Барыын-Хемчиктин—Ш. П. Куулар, Чөөн-Хемчиктиң — Н. С. Бойду, Бай-Тайганың—Д. С. Даншын-оол, «Торгалыг» совхозта партком секретары Б. Б. Бюрбю, Монгун-Тайга райкүүском даргазы Д. С. Хорлуу, Барыын-Хемчик районнуң прокуророу Х. К. Чамзы, Өвүр райкүүском даргазының оралакчызы Ч. К.-Ч. Шулуу-Маадыр, «Алдан-Маадыр» совхозтуң директору Д. С. Куулар, Тээли кодээ Совет күүскомунун даргазы О. Б. Чедер-оол. Чөөн-Хемчик райкүүскомнун ИХК-зының начальниги Т. К. Куулар боттарының саналдарынга демдеглээн. Бо чижектер болза, ССРЭ Конституциязынга үндезилеп база СЭКП обкомунуң II пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылды туруштуг болгаш доктаамал чорудуп турар черлерде кем-херек үүгедиглерни чайладыр болгаш кызырар талазы-биле боттуг түңнелдер чедип алдынганын херечилеп турар.

Бо районнарда байдалды СЭКП обкомунуң анализтээниниң түңнелдериниң, чер-черден кылган дыннадыгларын алгаш көөрге, СЭКП обкомунуң II пленумунуң база партия райкомнарының шиитпирлери чамдык черлерде ыракта четпес болгаш шудургу эвес күүсеттинип турары илерээн. Хоойлу-дүрүм сагылдазын, шиитиниң корум-чурумун быжыглаар хемчеглерни дыка хой черлерде түр үениң кампаниязы хевирлиг чорудуп, шиитя чон ортузунга, тус-тус кижилер-биле ажылды тода, комплекстиг эвес чорудуп турарындан олардың дээштин, үре-түңнелдин куду болуп турар.

Барыын болгаш мурнуу зоналарның бо, районнарында кем-херек үүгедиглериниң шиитя саны бичии кызырлып тураажок, аар кем-херек үүгедиглери, шиитиниң корум-чурумун хажыдар чоруктар Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарда мурнунда чылдардан өзүп турар. Шиитиниң болгаш кижилериниң хууда малын оорлаар, самыгдаар чоруктар дүвүренчиг байдалды болдуруп турда-ла, ылаңгыя Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарының партия, совет, административтиг органнары, ажыл-агый удуртукчулары аразында холбаалыг шиитпирлиг хемчеглер албаан, партия обкомунуң II пленумунуң айыткан хемчеглерин база боттарының шиитпирлерини четче күүсеттейн келген.

Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарда шиитилелге ажыктыг ажыл кылбас, сагылга-чуруму кошкак, хоругдалдан хосталган, шенелдеге шиттирген, арагаже хандыыр кижилериниң үчүдүн четче тургуспаан, оларбиле боттуг ажыл суда. Дыка хой кижилер хууда хой мал азырап, суурлардан ыракта чурттавышаан. Хуу малдарны шиитиниң малындан ажыглаваан. Ажыл-агыйларда үчүт болгаш отчёт, мал ажылынга кадрлар шилип алыры кошкак тургустунган. Малчыннарның, специалистериниң харыысалгазы чавыс. Чамдык малчыннар, пенсионерлер мал оорлаар, самыгдаар чоруктарны кылчып, чажыржып турган фактылар бар. Оорлаар чорукка автотранспорт ажыглаар таварылгалар база илереп турар. Ажыл-агыйларның автотранспортунуң ажыглалынга болгаш кадагалалынга шыңгыы контрольду тургузар дугайында тодаргай айтыышкыннар турда-ла, совхозтар, транспорттуг бүдүрүлгелер, организациялар удуртукчулары ону күүсеттейн турарындан, транспортту оор херек кылырынга, өске-даа хуузунда сорулгаларга ажыглаар, кемдеп-кергээшкиниг озал-ондак болдурар чоруктар кызырылбайн турар.

Үстүнде айыттынган районнарның прокуратура, суд, милиция органнары оор болгаш өске-даа кемниг херектерни истеп хынаарын, сайгарын көөрүн саададыр, ооң уламындан чамдык болдунган херектерни безин ара соксадыр чоруктар турган. Шиитиниң малын оорлаанының ийикпе азы өске-даа херектер дугайында ажыл-агыйларның, организацияларының, хамаатыларының дыңнадыгларынга, хомудалдарынга болгаш билдириишкинперинге кичээнгей кошкак, оларны туда хынап көөрү оперативтиг эвес. Районнарның административтиг органнарының, комиссияларының аразында харылзаа кошкак. Совхозтарның өре-ширезин суд дамчыштыр эгидерин саададыр чоруктар бар.

Аныяктар болгаш элээди уруглар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер дугайында айтырыгны чөвүлел хуралга шыңгыы тургускан. Бо айтырыгже школаалар коллективтериниң, комсомолдуң, хөй-шиити организацияларының болгаш ада-иелериниң салдарының кошкан тураршдан Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр районнарда назы четпээннериниң, ооң иштинде өөренникчилериниң талазындан шиитиниң сагылга-чурумун хажыдар, кем-херек үүгедир чоруктар кызырылбайн турар. Аныяктар болгаш уруглар кижизидилгезинге культура албан черлерин, кдасстан дашкаар ажылды, күш-ажылчы, шериг-патриоттуг, күш-культура кижизидилгезин копчуг кошкак ажыглаан турар. Аныяктарның кижизидилгезинче, өөредилгезинче, дыштапылгазынче чамдык партия, профэвилед организациялары, чер-чер Советтери, күш-ажылчы коллективтер удуртукчулары чогуур кичээнгей салбайн турар.

Чогум-на харын бо айтырыгларны чогууру-биле шиитпирлээриниң чугулазын СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак демдеглээн. профилактиктиг ажылды бүгү хемчег-биле күштелдиреринин, өл ажылды кижи бүрүзүнге чедир калбартырыныңы эргежок чугулазын айыткан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чөвүлел хуралга делгереңгей чүве чугаалаан. Беш чылдың ийи чылдарының даалгаларының күүселдезин тодарадып чугаалаан, республиканың бо чылда сорулгаларынга, чамдык адырларда хожудаашкынларны чайладыр толээде, күш-ажылчы коллективтериниң чугула сорулгаларын өл чугаалаан, партияның болгаш чазактың бүгү талалыг хүн бүрү сатыш салымшкынын база дузаламчызын улус ажыл-агыйын, культураны хөгжүдеринге эң долу ажыглаарының чугудазын демдеглээн.

СЭКП-ниң XXV съездизаниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның Чагаазының негелделеринге дүүштүр организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдарны чорудар болзувусса, үстүнде сорулгаларны чедишкиниг шиитпирлээриниң чугулазын СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак демдеглээн. профилактиктиг ажылды бүгү хемчег-биле күштелдиреринин, өл ажылды кижи бүрүзүнге чедир калбартырыныңы эргежок чугулазын айыткан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чөвүлел хуралга делгереңгей чүве чугаалаан. Беш чылдың ийи чылдарының даалгаларының күүселдезин тодарадып чугаалаан, республиканың бо чылда сорулгаларынга, чамдык адырларда хожудаашкынларны чайладыр толээде, күш-ажылчы коллективтериниң чугула сорулгаларын өл чугаалаан, партияның болгаш чазактың бүгү талалыг хүн бүрү сатыш салымшкынын база дузаламчызын улус ажыл-агыйын, культураны хөгжүдеринге эң долу ажыглаарының чугудазын демдеглээн.

СЭКП-ниң XXV съездизаниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның Чагаазының негелделеринге дүүштүр организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдарны чорудар болзувусса, үстүнде сорулгаларны чедишкиниг шиитпирлээриниң чугулазын СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак демдеглээн. профилактиктиг ажылды бүгү хемчег-биле күштелдиреринин, өл ажылды кижи бүрүзүнге өр калбартырыныңы эргежок чугулазын айыткан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чөвүлел хуралга шыңгыы тургускан. Бо айтырыгже школаалар коллективтериниң, комсомолдуң, хөй-шиити организацияларының болгаш ада-иелериниң салдарының кошкан тураршдан Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр районнарда назы четпээннериниң, ооң иштинде өөренникчилериниң талазындан шиитиниң сагылга-чурумун хажыдар, кем-херек үүгедир чоруктар кызырылбайн турар. Аныяктар болгаш уруглар кижизидилгезинге культура албан черлерин, кдасстан дашкаар ажылды, күш-ажылчы, шериг-патриоттуг, күш-культура кижизидилгезин копчуг кошкак ажыглаан турар. Аныяктарның кижизидилгезинче, өөредилгезинче, дыштапылгазынче чамдык партия, профэвилед организациялары, чер-чер Советтери, күш-ажылчы коллективтер удуртукчулары чогуур кичээнгей салбайн турар.

Чогум-на харын бо айтырыгларны чогууру-биле шиитпирлээриниң чугулазын СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак демдеглээн. профилактиктиг ажылды бүгү хемчег-биле күштелдиреринин, өл ажылды кижи бүрүзүнге өр калбартырыныңы эргежок чугулазын айыткан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чөвүлел хуралга делгереңгей чүве чугаалаан. Беш чылдың ийи чылдарының даалгаларының күүселдезин тодарадып чугаалаан, республиканың бо чылда сорулгаларынга, чамдык адырларда хожудаашкынларны чайладыр толээде, күш-ажылчы коллективтериниң чугула сорулгаларын өл чугаалаан, партияның болгаш чазактың бүгү талалыг хүн бүрү сатыш салымшкынын база дузаламчызын улус ажыл-агыйын, культураны хөгжүдеринге эң долу ажыглаарының чугудазын демдеглээн.

СЭКП-ниң XXV съездизаниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның Чагаазының негелделеринге дүүштүр организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдарны чорудар болзувусса, үстүнде сорулгаларны чедишкиниг шиитпирлээриниң чугулазын СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак демдеглээн. профилактиктиг ажылды бүгү хемчег-биле күштелдиреринин, өл ажылды кижи бүрүзүнге өр калбартырыныңы эргежок чугулазын айыткан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чөвүлел хуралга шыңгыы тургускан. Бо айтырыгже школаалар коллективтериниң, комсомолдуң, хөй-шиити организацияларының болгаш ада-иелериниң салдарының кошкан тураршдан Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр районнарда назы четпээннериниң, ооң иштинде өөренникчилериниң талазындан шиитиниң сагылга-чурумун хажыдар, кем-херек үүгедир чоруктар кызырылбайн турар. Аныяктар болгаш уруглар кижизидилгезинге культура албан черлерин, кдасстан дашкаар ажылды, күш-ажылчы, шериг-патриоттуг, күш-культура кижизидилгезин копчуг кошкак ажыглаан турар. Аныяктарның кижизидилгезинче, өөредилгезинче, дыштапылгазынче чамдык партия, профэвилед организациялары, чер-чер Советтери, күш-ажылчы коллективтер удуртукчулары чогуур кичээнгей салбайн турар.

Чогум-на харын бо айтырыгларны чогууру-биле шиитпирлээриниң чугулазын СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак демдеглээн. профилактиктиг ажылды бүгү хемчег-биле күштелдиреринин, өл ажылды кижи бүрүзүнге өр калбартырыныңы эргежок чугулазын айыткан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чөвүлел хуралга делгереңгей чүве чугаалаан. Беш чылдың ийи чылдарының даалгаларының күүселдезин тодарадып чугаалаан, республиканың бо чылда сорулгаларынга, чамдык адырларда хожудаашкынларны чайладыр толээде, күш-ажылчы коллективтериниң чугула сорулгаларын өл чугаалаан, партияның болгаш чазактың бүгү талалыг хүн бүрү сатыш салымшкынын база дузаламчызын улус ажыл-агыйын, культураны хөгжүдеринге эң долу ажыглаарының чугудазын демдеглээн.

СЭКП-ниң XXV съездизаниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның Чагаазының негелделеринге дүүштүр организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдарны чорудар болзувусса, үстүнде сорулгаларны чедишкиниг

ӨӨРЕДИЛГЕ НОМУН—ХАЛАСКА

ССРЭ-ниң чаа Конституциязының 45-ки үүлүнде школачыларны халас өөредилге номнары-биле хандырарының дугайын чугаалап турар. Маңаа хамаарышкан айтырыглар ада-иелерни болгаш өске-даа кижилерни сонуургадып турар. Оон ругайын мооң адаанда кысказы-биле тайылбырлаан.

Өөредилге номнарын халас бээрин кандыг янзылыг организастап чорударыл? Бистиң чуртувуста чыл бүрүде ниити билигниң ортумак школазынга 280—300 миллион өөредилге номнарын үндүрүп турар. Ол бүгүнү кылып, бүдүрүп, парлап үндүреринге күрүнеңиң хөй санныг акша-хөрөнгизи чарыгдаттынып турар дээрзи билдиннигир. Шак мынчыг байдалды чамдык өөреникчилер орта билбес, өөредилге номнарын камнавас, ону үүгле чангыс өөредилге чылынга безин чедир эдилеп шыдавас болгулаар. Ол черле кончуг шын эвес. Чангыс өөредилге номун тургузуп, парлап үндүреринге күрүнеден чеже хире чарыгдал үнүп турарын уругларга угаадып, ада-иелер өртүзүнга таныжылга ажылын калбартыр болза эки.

Бистиң республикага хамаарыштыр бир чижек. 1971—1974 өөредилге чылдарында Тываның ном үндүрер чери тыва школаларга сезен ажыг өөредилге номун 839 мүн кезек тиражтыг парлап үндүргей. Анаа 240 тонна саазынны, 40 тонна картонну чарыгдаан. Ук өөредилге номнарын белеткээринге 465 мүн 906 рубльди чарыгдаан. Ынчангаш өөредилге номун үүгле чангыс чылын ажыглаан, октаптар азы үрегдеп кааптар чорук дээрге күрүне хөрөнгизинге хумага чок чоруктур.

«Ниити билиг школаларының өөреникчилерин өөредилге номнары-биле халас хандырарыне шилчидер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга үндезилээш, өөредилге номнарын хөй чылдарда ажыгларын чедип алыр талазы-биле системаны тургузуп эгелээн. Бистиң чуртувустуң бүгү-ле ниити билиг школаларынга өөредилге номнарының библиотека фондуларын тургузар апаар. Бистиң республикага өөредилге номнарын халас бээринче база чоорту шилчиир. Баштай белеткел болгаш эге класстарга, оон соонда өртүмак болгаш эң сөөлүнде үстүкү класстарның өөреникчилерине номнарны халас берип эгелээр. Өртүмак школамның шупту класстарын халас өөредилге номнары-биле хандырарын боттандырып чорударынга 5—6 чыл хире үе негеттинип турар.

Ук системада көрдүнгенин өзугаар алырга, бир номну-ла дөрт чыл дургузунда эдилээр ужурлуг. Үүгле «Үжүглелди» чыл санында парлап үндүрер.

Чаа өөредилге чылынын эгезинде школачы анаа херек өөредилге номнарының бүдүн комплектизин алыр. Өөредилге чылы доостурга шупту номнарын бүрүнү-биле школа библиотеказынга дужаар. Үүге дээрге ук номнарны ам өске класстарның өөреникчизи алыр болгай.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязында хөөлүжүткан шак бо социал хемчег дээрге Советтер чуртунуң ажылчы чонунуң материалдыг чаагай чоруун улаг бедидер дугайында партияның сагыш салгышкынының база бир илерели болур-дур. Өөредилге номунуң эдилээр хуусаазын уладырын чедип алыры күрүнеге ужур-дузалыг чугула айтырыг. Бир дугаарында, бистиң келир үеис—уругларны харысалгалыг чорукка болгаш материалдыг үнелиг үүлдерин камнап хумагалаарынга кижизидери чедип алдынар. Ийнде, өөредилге номнарын камныг эдилээнинден камнаттынган саазы-биле өске хөй санныг номнарны парлап болур арга тургустунар. Өөредилге номнарынга камныг болурун чедип алырда, школаның, башкыларның, өөреникчилериң база ном садар организацияларның бир демниг ажылы негеттинер апаар. Өөредилге номнарының библиотека фондуларын тургузарынга школаларның башкылар коллективтери, ада-иелер, школачылар өртүзүнга улуг ажылды чорудар ужурлуг.

«Өг-бүле күрүнеңиң камгалалынга турар. Өг-бүленің тудары эр болгаш херээжен кижиниң эки тура күзели-биле үндезилеттинер; ашак-кадай болушканнар өг-бүле харылзааларынга бүрүнү-биле деп эргелиг». (ССРЭ Конституциязының 53-кү үүлүнден).

КУДА БАЙЫРЛАЛЫ

ЧЕРНОВЦЫ ОБЛАСТЬ. Буковинада амгы үениң куда чаңчылдары улусчу өзулалдар-биле байлак. Дыка чараш национал идик-хептер, бажың-балгатты каастап-шимээри, хөгжүмчүлериң аяның аялгалары аныяк өг-бүленің аас-кежиктиг чурттаарын алган-йөрээп турар.

Путиль районунуң Шепот суурунга ол черниң «Совет пызыгаарлыы» деп колхозунуң чолаачызы Александр Ботинов биле көдээ Совет бухгалтери Ольга Дутчак чоокта чаа куда дужүргеннер.

И. СВЕРИДАНЫҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

МУРНУНДА—СТУДЕНТИЛЕР

Баскетболга республика маргылдаазының үшкү хүнүнде эң шыырак—бирги бөлүкке солун ужуражылгалар болган. Чангыс-даа аштырыышкын чок ойнап турган «Медик» биле педагогика институдунуң студентилериниң шилиндек командалары боттарының аразында ойнааннар.

Кайы-даа команданың спортчулары чараш, авалыгыр ойнап, көрүкчүлериниң хүндүкелин чедип алган. Баскетбол шолуңге болган спортчу демисел баштайгы минуталардан эгелээн ужуражылганың төнчүзүүге чедир шыңгыы болган. Педагогика институдунуң студентилери бүгү бар аргаларын ажыглап, демниг, найыралдыг ойнап турган, 58:51 санга «Медик» командазын уткан. Ынчангаш студентилер ам чангыс-даа аштырыышкын чок турнир таблицазын баштай берген.

Кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары Чөөн-Хемчик районунуң командазын чиигі-бүле 137:87 санга уткан. Красноярскиниң политехникиг институдунуң Кызылда филиалының студентилери Хову-Аксының спортчуларын тиилээн.

Районнардан келген спортчуларның бөлүүнде шаңналдыг черлер дээш ойнаар командалар плерен келген. Тожу биле Кызыл районнарның баскетболистери бирги, ийнги чер дээш, а Бии-Хем, Бай-Тайгадан келген командалар үшкү, дөрткү чер дээш дүүн ойнааннар.

Эң шыырак—бирги бөлүкте кирген командаларның чемпион ат дээш түнел ойнары бөгүн болур.

ЧУРУКТА: маргыллаа үезинде.

В. ЧАДАМБА.

КҮЗЕЛИ ЫНДЫГ

Даңзычы Хертек Красноярскиниң өңүг металлургия институдунга өөренип турган, туристээринге хандыкшыл бергеи. Ону дооскаш. «Тыва даг-дүү» комбинаттың рудникинге мастерлеп ажылдап кирген. Аныктар хоорайы Ак-Довуракта аян-чорук кылырынга күзелдиг кижилер эвээш эвес болган. Ынчангаш 1974 чылда турисчи клубту организастаан. Ону тургузарынга Хертек идепкейлиг киришкен. Ол клубту Бай-Тайгада далай деңнелиннеден 3488 метр бедик Мөңгүлектиң ады-биле адаап.

Мөңгүлек: Мөңгүн-Тайга, Хан-Дээр, Кара-Хөл, Кызыл-Тайга, Сарыг-Хал, Барыын Саяп, Шаппаал болгаш өске-даа чердерже походтарны турисчи клуб организастаан. Даңзычы Хертек аңаа кирипкеш, туризм талазы-биле мергежилдиин, билиглиин көргүскеп. Ону барымдаалаашы, турисчи бөлүктү удуртуруп аңаа бүүрээн. Ол ам бирги разрядтың туризи.

Чылдың-на эллегиг шелээзин алгаш, ол аян-чорук кылып чоруптар. Чараш бойдуусчурумалдыг черлерге туристээр, эки дыштанып алыр, оон күзели ындыг.

Хертек Даңзычының бистиң чуртувустуң аңгы-аңгы хоорайларында турисчи өңнүктери эвээш эвес. Оларның-биле кады каш удаа аян-чоруктарны кылган. Таллин хоорайда эштери-биле 1976 чылда Алтайже, 1977 чылда Дерсу Узаланың кокпалары-биле туристеп, хөй чаа, солун үүлдерни билип алган.

Туризм болгаш экскурсия дугайында эң эки материал дээш республика конкурузунга Хертек Даңзычы идепкейлиг киржип, аян-чорук кылыш чораан черлериннен шынарлыг материалдарны солунларга биижип келген. Ол дээш каш удаа мактал-шаңналды ап келген, чоокта чаа аңаа 1977 чылдың түнелиг-биле үшкү шаңналды тывыскан.

Х. АЛАШ-ООЛ.

Эрзин биле Тес ийи
Эдбек үзүн малдыг черлер,
Хөөр-сарыг тевези-даа,
Хову сынмас өттап чоруур.
Кайгап топтап көрүнер даан:
Хая-дажы—бөйдус безин
Чыткап теве бодараткан
Шынап чараш, эдептиг-дир!

МАРШРУТТУ ХАЙГААРААР

Бистиң республиканың ажылчы чонларының ортузунга туризм сөөлгү үеде элэзин нештерзи. Чер бүрүде турисчи походтар, альпинисчи үүгүшкүннер калбарып турар.

Оон-биле чергелештир Тыванын туристериниң болгаш альпинистериниң эртип турар маршруттары падыр-берт, айымдыг болуп турар. Ылаңгыя Хам-Сыралап, Бии-Хемнеп, Каа-Хемнеп эртер маршруттар бергезиниң талазы-биле эң дээди категорияга санадын турар, ол черлеп үүгле дуржулгалыг, эки белеткенген туристер аян-чорун кылын болур. Мөңгүн-Тайганың бедик бажы, академик Обручев аттыг сын бистиң республиканың хамаан чок, калбак делгем Төрээн чурттуг кайы-даа булунунуң туристериниң кичээнгейин хаара тудып турар.

Турисчи походтарны организастаан турарында чамдык четпестерден туристериниң айыл чок болурун чедип алыр талазы-биле айтырыгларны чедир шинтирлевейн баарындан, аян-чорук үезинде озал-ондак болу бээр таварылгалар бар. Ону барымдаалааш, 1969 чылда Тыванын туризм болгаш экскурсия чөвүлелиниң чанынга туристерниң хыналда-камгалал албанын (ХКА) тургускан.

Ырак-даа, чоок-даа черже туристер чорудуп турар организациялар оларның айыл чок болуруне кошкак кичээнгей салып келгеин, туристерниң болгаш альпинистериниң поход үезинде сагыр ужурлуг доктаатынган нормаларының күүселдезин чедип албазы—озал-ондакка таваржырының кол-да чылдагаанларының биреэзи болуп турар.

1972 чылда ВЦСПС-тиң секретариады турисчи аян-чоруктарының болгаш альпинисчи үүгүшкүннерниң айыл чок чоруун хандырар талазы-биле тускай доктаалды хүлээп алган. Ынчангаш хыналда-камгалал албаның ажылдакчылары туристер ортузунга профилактиктиг ажылдарны чорудуп, шагның кайы-даа үезинде озал-ондакка таварышканнарны камгалаарынга белен болуп турар.

Тыванын хыналда-камгалал албаны республика девискээринге эртип турар аян-чоруктарны, турисчи походтарны доктаамал контрольдап келгей. Маршрутче үүгеш, оон туристериниң озал-ондак чок эзи кээринге магалылал болурунга чүү чугула боор турарыл? Ырак, чоок-даа черже чоруурда туристер бөлүү боттарының маршрудуп маршрутквалификация комиссиязынга (МКК) бадыладып алыр ужурлут. Бистиң республикада дөрт ындыг комиссия тургустунган. Область комиссиязы, Ак-Довурак болгаш Туран хоорайларының туристер клубтарының чанында комиссиялар болгаш республиканың аныяк туристер станциязының чанында комиссия—кол комиссиялар бо.

Турисчи бөлүктүрнин кирип келген чагыг материалдарын (ону бир ай бурунгаар киирер) өөренип коргеш, комиссия ук бөлүкке маршрут дептери тыпсыр. Кажан аян-чорукче үеринге чедир он хонук артканда бөлүктүн удуртукчузу хыналда-камгалал албаныче маршруттун эгелээр хүнүн, оон оруун,

артык вариантызын делгереннейн-биле бижээш, чорудар апаар. Маршрутче үүгеш, база ону дооскаш бөлүк ХКА-же телеграмма чорудуп, оон эгелээн болгаш төнген хүннерин дыннадыр хүлээлгелиг. Ол чорук ук бөлүктүн маршрудуп хыналда-камгалал албаның контрольдаарынга идиг болур. Бир эвес маршрут доозулган дугайында телеграмма хыналда-камгалал-албаныңа чогуур хуусаазында келбес болза, ол албаның ажылдакчылары маршрутта бөлүктү озал-ондакка таварышкан деп саналр болгаш дуза көргүзери-биле дилеп эгелээр.

Кызылдың хыналда-камгалал отряды хоорайның «Демир-Сал» клубунуң базазынга тургустунган. Ол отрядтың составында хөй-ниитичи 20 камгалакчы кирип турар. Кижи бүрүзү аян-чоруктар болгаш шинчилеп-камгалаар талазы-биле дыка улуг дуржулгалыг болуп турар. Оон кежигүннери турисчи бөлүктериниң ортузунга тайылбыр ажылын кылын чорудуп турар.

ХКА-ның кежигүннериниң өөредилгелиг чылдазы чылда ийи катап: чайгы болгаш кышкы сезониарның эгезинде болуп турар. Кызылдың чамдык бүдүрүүгелери хыналда-камгалал албаның кежигүннериниң өөредилге-профилактиктиг болгаш шинчилел-хыналда ажылдарынга киржириге боттуг дуза чедирбейн баары хомудалчыг. Оон ангыда турисчи бөлүктерни «аңтакарында» чурум хажыдыышкыннары база чамдык организацияларның талазында бар. Чижээ, республиканың Чырыдыышкын министерствозунуң шугуму-биле организастаттынган 12 походтуг үүгле үжү ХКА-та болгаш МКК-га балыдаттынган. Бо хүннерге чедир улуг кижилерни туризмге чурум хажыдыышкыннары эвээжээн-даа болзе, школачыларның ортузунда ол кызырылбайн турарын айтыр херек. Хыналда-камгалал албаның учёдунга кирбейн, ам-даа аян-чорукче аңтаныштар таварылгалар школачыларның аразында бар. Ону каптаваазы школалар директорларынын чугула хереэ болур.

Н. ГРУЗДЕВА,
Тыванын туризм болгаш экскурсия чөвүлелиниң чанында туристерниң хыналда-камгадал албаның инструктору.

МОСКВАГА ЧОРААНЫВЫС

Кызылдың № 11 школазының 8 «а» класының өөреникчилери 1977—78 өөредилге чылының кышкы дыштанылгазын ажыктыг, солун кылдыр эртпиреринн шинтирлээн. Чүү кылырыл, кайпаар баарыл? Бо айтырыгга өөреникчилер: «Төрээн чурттувустуң найысылалы — Москва хоорайны көөр бис» деп бир үнбиле харылаан.

Өөредилге чылының бирги чартыында үс хуу өөредилгелиг болган-бо класстың өөреникчилериниң дилээн Туризм болгаш экскурсия талазы-биле Тыва область чөвүледи хандырган. Эрткен чылдың декабрь 27-де 8 «а» класстың үжен кижи составтыг бөлүү Москваже ужудун чорушкан. Оларны бо одуругларның автору улуртун чораан.

Калбак делгем Төрээн чурттуң кыры-биле ужуп ора, школачыларның сонуургалы хайыккан. Чайгы үеде болза погаан чыдар арга-зинмер, шыналар ам ак энчек-биле шуглаттынган. Хоорай, суурларның хөйүн үүге деңнээр!

Москвага келгениверге, бистерни Ногинскиниң экскурсия бюроузунуң төлөөлери уткып хүлээп алган. Аалчылар чурттаар бажынга аппарып чедиргеп, бир автобусту быжыглап каан. Бөрган хүнүүгүне дыштанып, чурттаар черинистиң чоок кавызы-биле танышты-быс.

Ниитизи-биле Москвага бир неделя болдувус. Ол үениң дургузунда өөреникчилер хөй-ле солун үүлдерни көргеп, Найысыладың төвүнге-даа, чоок-кавының суурларынга-даа чордувус. ЭДЧ-ниң болгаш «Правда», «Известия» солуннарның редакциаларының чалым-хаалар дег бажыңнарын-даа улуг сонуургал-биле көрдүвүс.

ССРЭ-ниң УАЧД-зинин «Космос», Аныяк техниктер павильоннары өөреникчилериниң сеткилинге аажок таарышкан. Оон ангыда Ленинниң Музейбажыны, Третьяков галереязы, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң музейинге база чоргуладывыс.

Ол экскурсиядан сеткил хаңган сески классчылар төрээн Тывазынче аян келгеннер.

Т. ПАНФИЛОВА.

Кызылдың № 11 школазының башкызы.

Телевидение

ЯНВАРЬ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Шевер холдар».
11.25—«Ада-нелер, сөлерге». Дамчыдылгага Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, РСФСР-ниң алдарлыг механизатору М. И. Клепников киржир.
11.55—«Эртенги почта». Музыкалыг программа.
12.25—«Айыыл чок шимчээшкин». ССРЭ-ниң ИХМ-ниң КАИ эргелелиниң начальниги милициянын генерал-лейтенант Тызы В. В. Лукьянов телекорукчулерниң айтырыгларынга харылаар.
12.55—«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». «Мекенканың уран чүүлү».
13.20—«Кадыкшыл». Эртемтайылбырлыг программа. Дамчыдылганы эмчи Ю. В. Белянчикова чорудар.
14.05—«Дириг амытаннар дугайында». Дамчыдылганы Н. Н. Дроздов чорудар.
15.05—«Кижи. Чер. Октаргай». Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры В. И. Севастьянов чорудар.
15.50—«Тоолдар дугайында». «От, суг болгаш... чее трубалар». Уран-чечен фильм.
17.35—«Улустуң аялгалары».
17.50—«Маонун салгакчылары». 3-кү кезек— «Дашпыкы политика». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы А. Каверзнев чорудар.
18.35—«Щелкунчик». Мультфильм.
19.00—Хоккейге чурттуг чемпионады. ЦСКА «Спартак». В. И. Ленин аттыг Топ стадионунуң Спорт орудузундан дамчыдылга. Чапсарларда—телемедээлер болгаш «Спортлото» тиражы.
21.15—Совет Армиянын 60 чылы. «Кызыл Шөл». Уран-чечен фильм. 1-ги серия.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—«Кинопанорама». Дамчыдылганы кинокритик Г. А. Капралов чорудар.
00.35—01.25—«Шарль Азнавур ырлаар». (Франция). Түңнелинде — телемедээлер.

Редактор В. С. ШАРАВИН

АГААР

Бөгүн республиканың чамдык черлеринде быскаанаар. Барыын угланмышкынныг хаттың дүгеен секундада 1-6 метр чедер. Агаарның температуразы мурнуу-барыын районнарга 13-18, оскелеринге 18-23 градус соор.

Кызылга агаарның температуразы дүне 31-33, хүндүс 21-23 градус соор.

Республиканың автоорук таарынга алды муң метр хире черге үүстүү эки болур.

КИНО

ЯНВАРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Өжээн негекчиан» 10.00, 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыны 9.50, «Өскерликчи кижи» 11.15, 15.45, 17.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Портниха» падайзанын тур» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Албан лайы-биле ынакшыл» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

КАРТОФЕЛЬ—ИЙИГИ ХЛЕБ

Картофельдиң төрээн чурту Мурнуу Америка. Ол Европага бир дугаарында XVI векте көстүп келген. Ону Европа чурттарынга, ылаңгыя Россияга нептерерин кончут берге турган. Чылдагааны: ол үеде көстүп келген чаа погааны тарып остүрер хамаан чок, чоп ону чемге ажыглаарындан шуут ойталап турган. Россияның тараачылары картофельди «аза яблогу» деп адап, ону чиирге, кижиге кем болур дижир турганнар. Ынчангаш 1742 чылда картофельге удур үймзон Россияның төп 11 губернияларын, Уралды, Сибирьни шыва алы берген. Бичалза-даа чылдан чылче кижилер картофель дугайында хоозун чуталга бүүревестеп, ону чоорту тарып остүрүп эгелээн. Үүгле XVIII векти төнчүзүнде Россияга ол делгерецгей кедээ ажыл-агый культуралар-ының бирээзи апарган.

Амгы үеде делегейде картофельдиң 1000 аңгы сорттары бар. Үүгле бистиң чуртувуста картофельдиң 140 сортуун тарып остүрүп турар. Оон чамдык дүжүткүр сортунуң чаңгыс борбаанның деңнизи 3 кт чедип турар.

Картофель — үнелиг продукт. Оон дыка хөй янзы-бүрү чемнерин кылып болур. Ону чемге доктаамал ажыглап-даа турувусса, өске чемнерге дег, база хөөн калбас.

Ону барымдаалап бистиң чуртувуста база Европа чурттарының колдуунда картофельди «ийиги хлеб» деп адап турары таварылга эвес.

Картофельде крахмал 20 хуу. Оон аңгыда протеин-белок, үе, клетчатка, калийниң, фосфорнуң минералдыг дустары, яблоктуң, лимоннуң, щавельдиң органиктиг кислоталары бар. Ол ышкаш картофельде С (аскорбин кислотазы), B_1, B_2, B_6, PP, V витаминнер, фолий кислотазы, каротин хөй. Ында, ылаңгыя С витамин оскелериндеп эң хөй. Борбанка, кежи-биле хайындырган 200 грамм картофельде улуг кижиниң организиниге бир хонукта негеттинер аскорбин кислотазы камнаттынар. Кежин картаа каанкан картофельде С витамин хөлчок эвээжээр, ынчангаш кежи-биле хайындырары кончут ажыктыг. Картындан аштап каан кыска картофель С витаминин 10 хуу, часкызы— 25 хуу чидирер, а ол хайнын турар үеде хоолузу 2—3 катап эвээжээр.

Аштап каан картофель карарын баксыраазын дээш сугга уруп каар болгай бис. Сугга од минералдыг дустарын болгаш крахмалын чидирин-тер. Картофельди аштаар дизе, дадарбас кандан кылган бижек-биле аштаар: демирден С витаминниң эвээжээри көвүдээр. Соок сугга картофель аскорбин кислотазын 35 хуупу чидирер болза, хайнын турган сугга үүгле 7 хуузун чидирер.

Картофельдеп пюре кылыр дизе, ону эзт тыртар машинага долгады бербейн, ылаш доктак-биле чуурун алганы дээрс.

Картофельди үүгле чемге ажыглаарындан аңгыда, медицинада база калбаа-биле ажыглап турар. Ылбырады, хоюду хайындырган картофель арын-доруун баксыраан, чүрек, бүүрек, ижин-шөйүүдү аарыглардан аараанарга кончут дузалаар. Ол ышкаш картофель гликоген көвүдедир болганда, баарның ажылын эжиидер, а натрий дустарын организиде суук чүүл-биле кады ылгаттырын үндүрериге калий кончут дузалаар. Организиге натрийниң артыкшылдыг кылдыр көвүдээри хан базышкынын улгаттырар. Картофельди өзүг сүт азы курага, инжир, үзүм-биле кады чемге ажыглаарга, суук чүүл-биле натрий дустары хөй ылгалып үнер.

Картофель хандылын ижерге гастрит болгаш улуг хмырының, чоон шөйүүдүнүң оюлганнаар аарыгларынга дузалаар.

Картофельди косметикада база ажыглап турар. Ону орттенген болгаш кежи курраг арынга чаны-биле ажылап турар.

Хөрзүн кырынга үнүп кээн, хүн хереллинге погаарара берген картофельди чемге ажыглап болбас. Үүге дизе, ындыг картофельде соланин деп хоралыг бүдүмел кончут хөй. Шыгжатта үр чыткан картофельге соланин база тыптыр. Ындыг картофельдин кежин кылын кыдыр карттааш, чем кылыр. Соланиниг картофельден кызган чем-ажыг амданныг, боостаа ажыыр, дырбадыр азы нодурту боор. Оортан хоранналын база болур. Ынчангаш погаарара берген болгаш шыгжатта үр чыткаңындан саргара берген картофельди чемге ажыглан болбас.

Ю. ФЕДОРОВ, эмчи.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОН НАРЫ: Редакторлуг 2-24-63, редакторлуг орааткычларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыраал киллизинин 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетүр киллизинин 2-22-64, чагаа киллизинин 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистеринин 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 57.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының талазы-биле өрелеленген типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00035.